

Keresés korpuszban

A számítógépes és kísérletes nyelvészet
új útjai és korszerű eszközei

2019. május 2., PTE BTK

Sass Bálint

MTA Nyelvtudományi Intézet

`sass.balint@nytud.mta.hu`



Témák

NoSkE = NoSketchEngine – korpuszkezelő rendszer (← *lényeg!*)

Mtsz = Magyar történeti szövegtár – *elemzetlen*

MNSZ2 = Magyar Nemzeti Szövegtár – *elemzett*

Mazsola – igei bővítményszerkezet vizsgálatára

A korpuszkeresés elvei

Példák az MNSZ2 logból

1.

NoSkE + példa: Mtsz

NoSkE felület

Mtsz, egyszerű keresés: *de viszont* (1. példa)

Ami látszik:

- nagybetű/kisbetű nem számít – sőt: f
- strukturális információk (oldal, bekezdés, (vers)sor): **zölddel**
- találatok időrendben

Ami nem látszik:

- évszám katt = részletes bibliográfiai adatok
- találat katt = nagyobb kontextus

NoSkE funkciók

- alkkorpuszok – *minden metaadatból automatikusan!* (Baróti, 1808)
- mentés – *összes találat!* (sorok max. száma)
- megjelenítés – struktúrák – `<oldal>`, ... `<g>`; infó – szó sorszáma (Ctrl!)
- rendezés – *jobb* (vesszők)
- véletlen minta
- **szűrés** – *1..1* (vessző)
- **gyaklisták** – *szóalakok, évszámok, 1R*
- kollokációk (→ *se, sem, ne, nem, nincs, nélkül*)
- **CQL = Corpus Query Language** – **formális lekérdezőnyelv**
 - használatával tárhatjuk fel a korpuszban rejlő teljes információt!
 - elemzett korpusznál is hasznos, de *elemzetlennél nagyon kell!*
 - az így megfogalmazott kérdésre alkalmazható az összes fenti funkció

Pozíciók szűréshez és gyaklistához

keresett kifejezés: *viszont*

	Á	m	de	v	i	f	z	o	n	t	h	a	l	l	á	,	h	o	g	y	m	a	j	d	a	'	T	r	ó	j	a	i	v	é	r	b	ő	l								
szűrés ablak	-2	-1											1	2	3	4	5	6	7	8																										
gyaklista poz	2L	1L	[Node]										1R	2R	3R	4R	5R	6R	7R	8R																										

szűrés ablak (lehet több token):

-1..1 = de viszont hallá

1..3 = hallá , hogy

1..1 = hallá

gyaklista pozíció (itt csak 1 token!):

1L = de

1R = hallá

CQL – reguláris kifejezések (regkif)

Bizonyos tulajdonságú karaktersorozatok megadására.

Speciális jelentésű karakterek:

- . tetszőleges karakter
- * a megelőző karakterből 0 vagy több
- + a megelőző karakterből 1 vagy több
- ? a megelőző karakterből 0 vagy 1
- [ab] 'a' vagy 'b' karakter
- [^ab] nem 'a' és nem is 'b' karakter
- r|s 'r' vagy 's' reguláris kifejezés
- (...) egybefoglalás
- \ a követő karakter „escape”-elése

(1) alma

(2) tejf.l

(3) mondjá(to)?k

(4) **nélk[üűű]l**

(5) .*

(6) .*bb

(7) alma|almá.*

(8) \.

(9) **([Aa]| [Aa]z| [Ee]gy)**

CQL (Corpus Query Language)

- [. .] egy tokenre vonatkozó megkötések
- [. .] *op* egy tokenre vonatkozó operátorok: $op = *? + \{n,m\}$
- $x = "y"$ x attrib értéke legyen y – Mtsz: csak 1 attrib van, a *word*
- $x \neq "y"$ x attrib értéke *ne* legyen y
- & és kapcsolat megkötések között
- <s> strukturális elem: mondat eleje

- (1) [] []
- (2) [word="ma jd"]
- (3) "ma jd"
- (4) [word!="a . *"]
- (5) [] { 0 , 5 }
- (6) <s> [word="[Nn]em"] [word="kellett"] [word="volna"]? [word=".*ni"]

Regkif 2 szinten: attribútumértéken belül + tokenek szintjén

2. példa: tárgy + ige

Feladat. Keressünk olyet: tárgyesetű szó + múltidejű E/3 ige!

2. példa: tárgy + ige

Feladat. Keressünk ilyet: tárgyesetű szó + múltidejű E/3 ige!

" .+t " " .+tt "

2. példa: tárgy + ige

Feladat. Keressünk ilyet: tárgyesetű szó + múltidejű E/3 ige!

" .+t " " .+tt "

most itt -???

" .+t " [word=".+tt" & word!="(itt|alatt)"]

2. példa: tárgy + ige

1. CQL: ".+t" ".+tt"

2. Gyakoriságok / szóalakok

3. $p \rightarrow$ erőt vett

4. Milyen szó jön utána? \rightarrow Gyakoriságok: 1R

5. $p \rightarrow$ rajta

6. Rendezés / jobb \rightarrow hogy *mi* vesz erőt rajta

\rightarrow félelem, féltékenység, habozás, kacagás, kishitűség, kíváncsiság ...

3. példa: alanyesetű melléknév

Nincs fogodzó ...

3. példa: alanyesetű melléknév

Nincs fogodzó ... *csak a kontextusban!*

$-bAn$ = leggyakoribb esetrag: ". +b [ae] n" → főnevek
(esetleg: -rA, -vAl ↔ nem jó: -t, -nAk)

1L gyaklista → nem valami jó ...

3. példa: alanyesetű melléknév

Nincs fogodzó ... *csak a kontextusban!*

$-bAn$ = leggyakoribb esetrag: ". +b [ae] n" → főnevek
(esetleg: -rA, -vAl ↔ nem jó: -t, -nAk)

1L gyaklista → nem valami jó ...

szűrés: -2..-2 " ([Aa] z ? | [Ee] gy) "

1L gyaklista → egész jó

(1-2 birtokos: ember, világ, nm-k ... kizárni hogy lehetne?)

- szomszéd – nem főnév, melléknév!
- mult – helyesírási hibás!

2.

MNSZ2, Mazsola

MNSZ2

A „mai magyar írott köznyelv reprezentatív korpusza” kíván lenni.

1,04 milliárd szövegszó (= Mtsz × 35) – v2.0.5

méretéből adódóan sok esetben lassú (gateway timeout! "m.*")

ami gyors: szóalak, szótő, CQL ↔ egyszerű keresést ne!

kisbetű/nagybetű eltér:

[word="nem"] ↔ [word="[Nn]em"] ↔ [word="(?i)nem"]

metaadatok kevésbé kidolgozottak

viszont: **elemzett!** = plusz attribútumok

(vö: Mtsz megjelenítés ↔ MNSZ2 megjelenítés)

MNSZ2 – attribútumok

(1) word	szépet
(2) lemma	szép
(3) msd	MN.ACC
(4) ana	compound=n;;hyphenated=n;;stem=szép::MN;; morphemes=et::ACC;;mboundary=szép+et
(5) word_cv	CNCNC
(6) word_syll	2
(7) lemma_cv	CNC
(8) lemma_syll	1
(9) word_phon	Sépet (←!!!)
(10) lemma_phon	Sép

Mind ugyanúgy használható, mint az Mtsz-ben a *word*!

példa: [lemma="szép"] – *példa:* [lemma_cv="CBCCNC"]

(az attribútumoknak megfelelően vannak újabb gyaklista-típusok is, ana...)

MNSZ2 – részletes keresés

plusz szolgáltatás

kattingatással állítjuk össze a kívánt lekérdezést
→ a háttérben persze CQL lesz belőle

Az elemzésnek köszönhetően:

morfológia:

– körülültük, felszedeggettük, elsimítottuk, végigcsináltuk, ...

fonológia:

– cél, csal, csaj, csel, dzsal, ...

Részletes kereséssel is lehet szűrni!

kiss ottó: leperreg

messzire távoli távoli senkije
távoli semmibe csillaga rózsafa
kellene hallani zongora belseje
gyermeki nagymama tartani kellene
messzire mondani mennyire bökdösi
kezdeni kellene mennyire belseje
mennyire mondani mennyire holmira
messzire hordani hajnali városi
csuklani dallama dallama nápolyi
tartani nénire lakhelye semmire
mennyire hajdani hajdani démoni
fölveszi mesteri gyűlöli majdani

„Automatikus” versírás

részletes keresés / fonetikai tulajdonságok használata

szóalak =

{con} ({lng} | {sht} {con}) {con} {sht} {con} {sht}

Mazsola

igék bővítményszerkezetének vizsgálatára

reprezentáció:

A lány vállat vont. → ige=von alany=lány tárgy=váll

felület ...

példák:

– *eszik -t*

– *hagy -t*

– *hideg hátán* – „kifordított” keresés: igére

– *erőt vesz rajta vmi* – csináljuk meg jobban!:)

3.

A korpuszkeresés elvei

A korpuszkeresés elvei

1. Nyelvi példákat korpuszból!
Korpusz = élő, valódi nyelvhasználat.
2. Minden találat kell!
3. Ne bízzunk vakon az annotációban!
4. „Alap” korpuszkészlet.
5. Korpuszalapú gondolkodás.

Nyelvi példákat korpuszból

1.

konstruált példa ↔ élő példa:

két ló húzza a szekeret
mint a hogy húzza a vetőgépet a ló, és a jármot az ökör

a Győr-Moson-Sopron megyeiek tettek bele rendkívül sok pénzt
olcsó az alma, rendkívül sok termett

Nyelvi példákat korpuszból

1.

konstruált példa \leftrightarrow *élő példa*:

két ló húzza a szekeret (ÉKSz)

mint a hogy húzza a vetőgépet a ló, és a jármot az ökör (Mtsz)

a Győr-Moson-Sopron megyeiek tettek bele rendkívül sok pénzt (MNSZ2)
olcsó az alma, rendkívül sok termett (0...)

„Minden találat kell!” elv

2.

a korpuszlekérdezők célja: hogy a felhasználó az összes találatot megkapja arra a kérdésre, amire a felület használata közben gondolt.:)

másképp: magas fedés kell! ↔ alacsony pontosság nem annyira gond

- *tejföl* (3245) → visszaadjuk a *tejfel*-t is (474 = 12%)?
- *hogy* esetén: *hoyg* (1393)?
- *ómagyar: majd* → *maijd* biztosan kell. Kérdés: *majdan*?
- *bokor* → *bokrok*?

Mit szeretne a felhasználó?

Legyen külön kapcsoló minden jelenségre?

e/ö, helyesírási hibák, régies alak, ragozott alak ...

Nagyon sok kapcsoló lenne.

„Minden találat kell!” elv

2.

Megoldás lenne elvben: **normalizálás**

~ vö: kitalálni, amit a felhasználó látni szeretne.

A normalizálás arra szolgál, hogy a lekérdezésre vetítse az összes olyan korpusz-token, ami rá illik/illeszthető.

Hogy találjuk ki mit szeretne a felhasználó?

ötlet: „nyelvészetiileg” releváns-e az adott különbség vagy nem?

→ Ha nem, akkor normalizáljuk = azonos alakra hozzuk!

De el lehet-e ezt dönteni?

Az eredeti felszíni alak biztosan meghagyandó.

A nem tökéletes annotáció elve

3.

Annotáció és fedés

gond: ha hibás az annotáció → csökken a fedés (pl.: *szomszéd*)

Ne bízzunk vakon a korpusz annotációjában, tartalmazhat hibákat.

Tudatosítsuk, hogy konkrétan mennyire bízhatunk benne.

El kell gondolkodni azon, hogy adott kérdésre az annotáció választ tud-e adni.

Ha embernek is nehéz eldöntenie, akkor a géptől se nagyon várjuk.

Adott esetben akár hagyjuk figyelmen kívül az annotációt!

pl.: *elkészített* – melléknévi igenév *vs.* múlt idejű ige

Ne várjuk, hogy a korpusz annotációja tökéletes lesz.

Ne várjuk, hogy pont az aktuális kutatási kérdésünket fogja automatikusan megválaszolni.

Használjuk a meglévő annotációt kreatívan!

Nemzeti Korpuszportál (NKP)

Együtt, egy helyen minél több meglévő...

- magyar nyelvű, online lekérdezhető korpusz
- korpuszlekérdező funkció

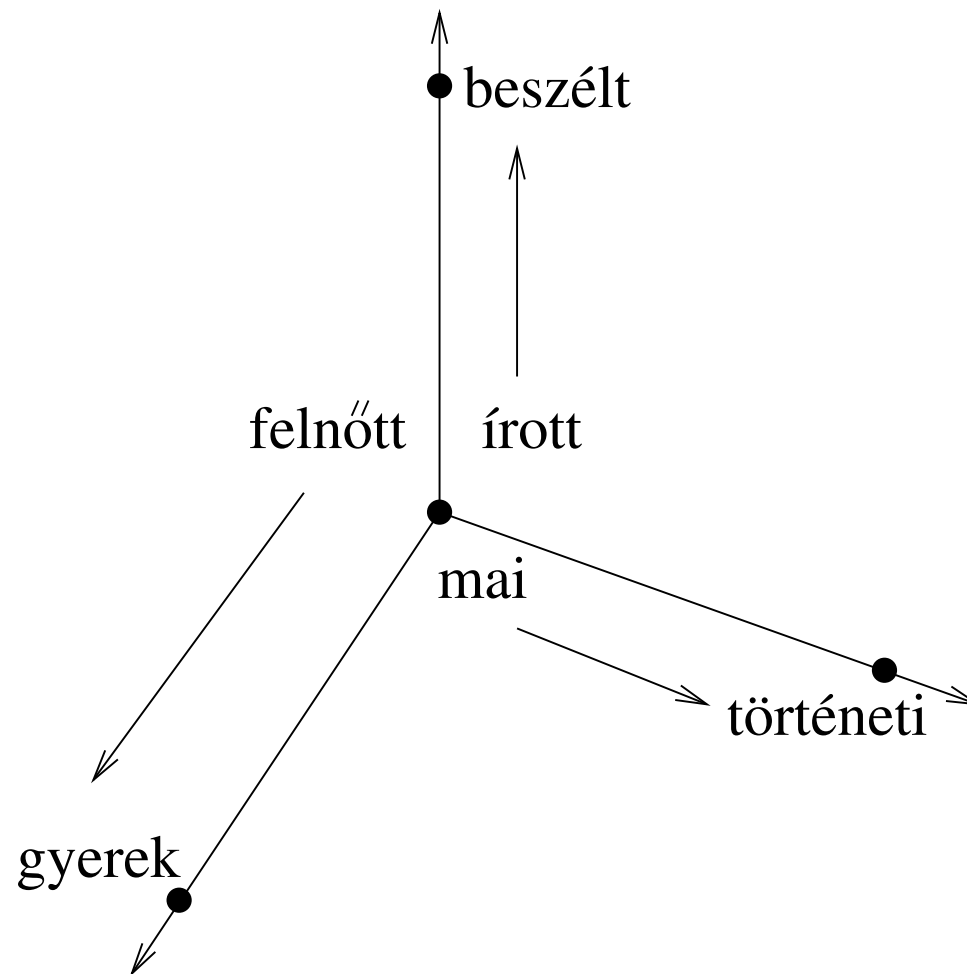
`http://corpus.nytud.hu/nkp`

Cél: a korpuszok népszerűsítése a szakma és a nagyközönség felé

Távlati cél: egységesítés, automatizálás

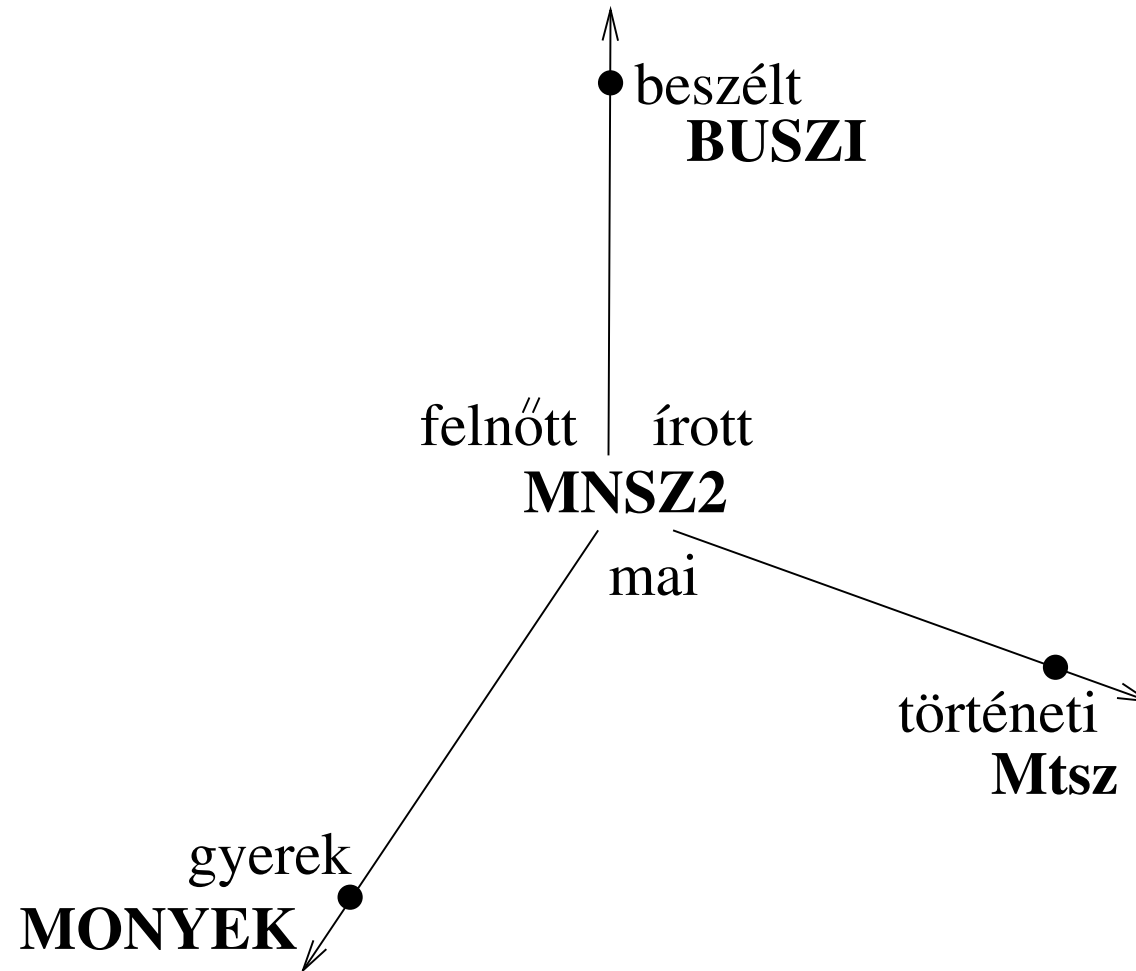
„Alap” korpuszkészlet

4.



„Alap” korpuszkészlet

4.



Korpuszalapú gondolkodás

5.

A korpuszok a nyelvi adatok forrásaként arra szolgálnak, hogy segítségükkel nyelvészeti kérdésfelvetéseket, hipotéziseket *alátámasztani* vagy *cáfolni* lehessen.

Ha szembetalálkozunk egy nyelvészeti állítással, akkor ha rendelkezésre áll a megfelelő korpusz, azonnal ellenőrizhetjük az állítás igazságtartalmát, megfelelőségét.

Kialakítható egy olyan hozzáállás, gondolkodásmód, hogy amikor felmerül egy ilyen állítás vagy kérdés, akkor *készségszinten, természetes módon nyúljunk a korpuszhoz*, és ott keressünk választ.

Korpuszok együttműködése: cigány eredetű szavak (1/2)

szavak:

csaj, csávó, csór, gádzsó, gizda,
góré, kaja, kéró, lóvé, nyikhaj,
pia, pimasz, séró, verda

→ Melyik a kakukktojás?

Korpuszok együttműködése: cigány eredetű szavak (1/2)

szavak:

csaj, csávó, csór, gádzsó, gizda,
góré, kaja, kéró, lóvé, nyikhaj,
pia, pimasz, séró, verda

→ Melyik a kakukktojás?

első előfordulás az Mtsz-ben:

csaj – 1963, csávó – 1971, csór – 1913, gádzsó – ∅, gizda – ∅,
góré – 1965, kaja – 1948, kéró – ∅, lóvé – 1968, nyikhaj – 1978,
pia – 1954, pimasz – 1785, séró – 2003, verda – 2004

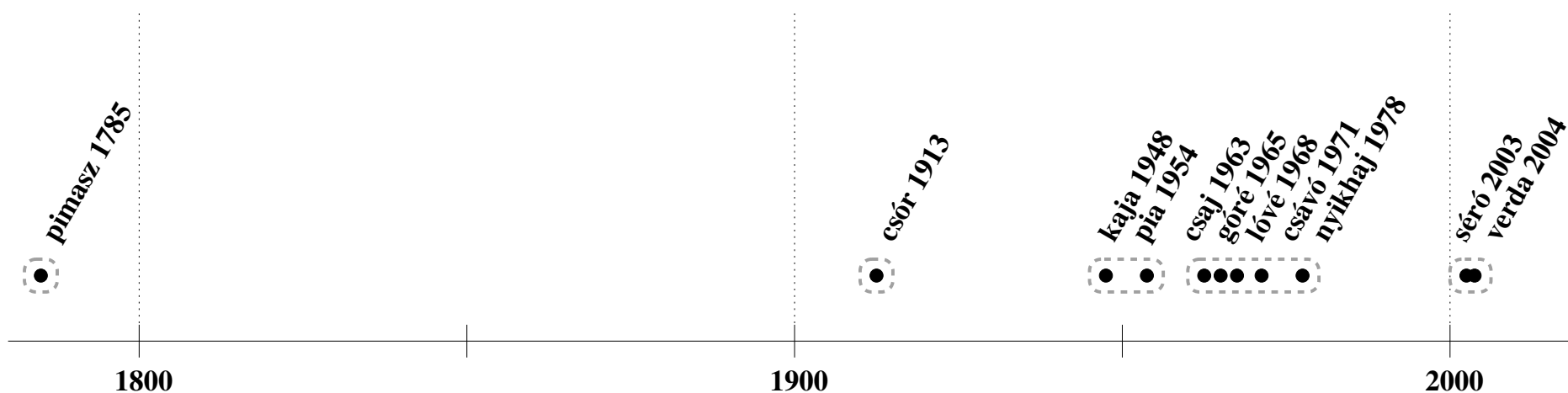
Korpuszok együttműködése: cigány eredetű szavak (1/2)

szavak:

csaj, csávó, csór, gádzsó, gizda,
góré, kaja, kéró, lóvé, nyikhaj,
pia, pimasz, séró, verda

→ Melyik a kakukktojás?

első előfordulás az Mtsz-ben:



→ a *pimasz* régi magyar szó!:)

Korpuszok együttműködése: cigány eredetű szavak (2/2)

Mennyire köznyelvi?

ötlet: gyakoriság közeli szinonimával összevetve: **MNSZ2**

lány	198000	csaj	10000	× 20
szemtelen	1976	pimasz	1825	=

→ *pimasz* teljesen köznyelvi

→ *csaj* kevésbé köznyelvi, van stílusértéke!

4.

Példák az MNSZ2 logból

Példák az MNSZ2 logból

1. érdekes/értelmes lekérdezések

2. hibák

3. „ilyet ne”

a) "tudatjuk" "mindazokkal"

b) [lemma="felkap"] [lemma="a"] [lemma="víz"]

c) [word="."]

d) [lemma = "k[K]andeláber"]

e) ama i*

Példák az MNSZ2 logból

1. érdekes/értelmes lekérdezések
2. hibák
3. „ilyet ne”

f) `[word="\."] [word="[Mm]indig"] [word="\."]`

g) `[msd="Det.*"] [msd="FN.PSe2.*"]
[lemma="fog"] [word=".*ni" & pos="V.*"]`

h) `" .* "`

i) `[] [] [] [] *`

j) `[word = "elé"] [word = "a.?"] [word = ".+n(a|e)k"]`

Összefoglalás

- NKP – <http://corpus.nytud.hu/nkp>
- NoSkE: **szűrés 1..1 és gyaklista 1R**
- NoSkE: **regkif + CQL = ".+t" ".+tt"**
- Mtsz: elemzetlen ↔ MNSZ2: elemzett!
- „Automatikus” versírás
- **elvek:** 1. „Nyelvi példákat korpuszból!” / 2. „Minden találat kell!”
3. „Ne bízzunk vakon az annotációban!” / 4. „Alap korpuszkészlet”
5. „Korpuszalapú gondolkodás”: *pimasz*
- MNSZ2 példák: többszavas lekérdezés ↔ szűrés

olvasnivaló: Sass Bálint. Keresés korpuszban: a kibővített Magyar történeti szövegtár új keresőfelülete. In: Forgács et al. (szerk). A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei IX, 2017. 267-277.

Sass Bálint

sass.balint@nytud.mta.hu